

ГОРНОЦУМАЈСКАТА ВРХОВИСТИЧКА ПРОВОКАЦИЈА ОД 1902 ГОДИНА

Во историографијата сè уште се прави обид да се наметне дилемата за карактерот и целите на врховистичката Горноцумајска востаничка провокација изведена во есента на 1902 година на дел од територијата на Македонија. Од овие причини сметаме дека на овој настан треба одново да се навратиме и преку презентирање на необјавени архивски документи да ги надополниме веќе познатите сведочења на современниците.¹ Преку реконструирањето на дел од настаните поврзани со вооружената провокација од 1902 година, а кои се одиграле на територијата на Петричкиот револуционерен реон, непосредно може да се согледаат и суштинските карактеристики и цели на паравоените врховистички чети, со сиот авантуризам и волунтаризам што тие го донеле со себе.

Имено, спроведувањето во дело на планот на Цончевиот комитет за разнебитување на револуционерната мрежа на ТМОРО и инфилтрирање на свои довереници во Македонија, можело да се реализира само преку зголемување на интензитетот на навлегувањето на паравоените врховистички чети во пограничните реони на Македонија кон Кнежевството Бугарија. ТМОРО колку и да се обидувала да ја обезбедува во овој дел турско-бугарската граница, заштитивајќи ја својата организациона територија, би било илузорно да се очекува дека за оваа еднадвор смислена и систематски спроведувана антимакедонска акција таа имала и сили и можности целосно да ја елиминира. Од крајот на 1901 година и сè до есента на 1902 година, врховистичкиот притисок врз територијата на Организацијата само се зголемувал.

По дебаклот со четите од чисто ајдучки карактер, како оние на Хаљо и Стефо, била извршена корекција на планот во однос на раководниот кадар на овие чети, сега веќе, редовно предводени од бугарски офицери, но нивните суштински цели не биле променети. Изворните врховистички документи и ставови, некои од нив објавени во тогашниот врховистички печат, само ги надополнуваат овие констатации: „Комитетот остана на својата зацртана линија. Но, овој пат тој го испрати резервниот капетан Јурдан Стојанов, од Лом, да ја доврши мисијата на Хаљо; потоа го испрати и резервниот поморски офицер

¹ Архивските материјали од Народна библиотека „Св. Кирил и Методиј“ - Софија, Български исторически архив (НБКМ- БИА): Фонд бр. 224 (Върховен Македоно-Одрински Комитет); Фонд бр. 305 (Иван Петров Кефов) и Фонд бр. 654 (Георги Иванов Белев) како фотокопии се депонирани во Архивското одделение на Институтот за национална историја - Скопје, заведени под: Фк. II. 737/ III.

Тодор Саев од Банско; потоа и резервниот поручник Софрониј Стојанов од Кичево и тн.⁴² А како сметал Т. Саев да ја довршува мисијата на Хаљо, сведочат изворите. Во едно писмо на извесен В. Атанасов, испратено до Иван Кепов со датум од 30 јануари 1902 година (ст. стил), авторот известува дека, додека бил во селото Муралево (Дупничко) разбрал оти разбојниците од четата на Давитко веќе биле ставени под протекторатот на Врховниот комитет во Софија. Атанасов во продолжението на писмото, потресен од врховистичките застрашувања и закани упатени на адреса на револуционерните лидери и морничавите збиднувања на терор во селото, запишува: „На 19 јануари во селото пристигна од Турско комитетскиот агент Саев... На истиот ден, околу пет часот од куќата на В. Киров (познат шверцер во селото, М. П.) излегоа 15 души на чело со разбојникот Давитко вооружени со манлихерки... и со викање дека ќе ги донесат главите на Сандански и на Делчев заминаа кон Струма... Агентот на Комитетот, откако ја испрати арамиската чета, замина...“⁴³ За шарениот и проблематичен состав на врховистичките чети говори и современикот Антон Страшимиров: „Тие чети се состоеја главно од арамии - луѓе полни со реваншизам и лична одмазда, на личен хероизам, на тврдоглавост, на примитивен анархизам. Такви во Софија се беа насобрале многу: распостирањето на Револуционерната организација го беше направила нивното опстојување во планините невозможно, бидејќи тие беа туѓи на револуционерниот аскетизам наспрам „вино и жени“, не знаеја да се хранат со колибарски лук и праз и воопшто не признаваа ред и дисциплина, потчинетост. Повеќето од нив бегаа во Бугарија, носејќи смртни пресуди издадени за нив од Организацијата.“ Страшимиров луцидно претскажува: „Историчарот еден ден ќе се чуди како благоразумниот патриотизам во Бугарија се прегрна со елементот на простотилукот и своеволието во Македонија, за да ѝ ремети таму на една правилно организирана револуција. Но, факт е, продолжува Страшимиров, дека пограничните реони беа заплиснати од арамиски чети, предводени обично од офицери, коишто божем беа во оставка, но сè уште си добиваа плата. А борбата со тие чети беше многу тешка: арамиите ги знаеја сите скриени патеки и скривници по планините; имаа стари јатаци кои им беа благодарни и главно - не бираа средства во борбата со Организацијата: ги предаваа на Турците месните дејци, ги лажеа селата, им правеа заседи на борците и тоа најчесто заедно и со турските и со бугарските власти.“⁴⁴

Поучени од искуството од 1895 година, челниците на ВМК знаеле дека нивните чети не ќе можат подолготрајно да се задржат во Македонија, ако не ја добијат поддршката на месното население. Во склопот на своите подготвителни задачи, тие се обиделе, на сите можни начини, користејќи ги сите можни средства, да ја добијат или изнудат таа поддршка. Затоа првенствено, во реоните, кои биле цел на нивната инфилтрација, морале да се обидат да го истиснат авторитетот на Организацијата, со што би ја потиснале или би ја растуриле нејзината илегална мрежа. За бугарскиот кнез Фердинанд и неговата јасно

⁴² Ст. Жечкинџ, „Македонското движение“, *Свјатото дело*, кн. IV, Къстендилџ, 1902, 169-192.

⁴³ НБКМ-БИА-С, Фонд: 305, а.е. 10, л. 1.

⁴⁴ Антон Страшимировџ, *Крџвјето Асџновџ*, София, 1906, 48-49.

оцртана завојувачка политика кон Македонија, всушност, ова била и крајната цел којашто тој сакал да ја постигне, бидејќи Организацијата веќе претставувала реална пречка во реализирањето на неговите планови. За славољубивите бугарски офицери целта, покрај другото, била и сопствена глорификација со учество во божезната ослободителна борба на „робот“, па и во нивниот случај револуционерните кадри на Организацијата, со стекнатиот авторитет среде населението во Македонија, претставувале пречка кон нивното „револуционерно“ воздигнување. Ајдуците, пак, ги имале најтенките сметки: полнењето на џебовите.

Без оглед на личните мотиви, како што укажува И. Катарциев, едно било јасно: „Појавата на офицерите на територијата на Организацијата говори дека на дневен ред дошло прашањето за покрупна врховистичка акција во Македонија. Оперерирајќи и со името на бугарскиот кнез и со силата на бугарската армија, офицерите зборувале дека најголема пречка за бугарскиот кнез да помогне за скорешно подигнување на општото востание, поткрепено од бугарската армија, била токму револуционерната организација.“⁵ Во името на таа „неопходност“, од локалните раководства, од првенците, од селата и од селаните се барало да ја погрозат заклетвата спрема ТМОРО за да се заколнат на верно служење на софискиот ВМК. Притоа врховистичките банди се служеле со сите средства.

Во текот на едногодишниот континуиран притисок, изведен од бугарска територија (крајот на летото 1901 до есента 1902 година), „врховизмот успеал, преку измами, закани, напади, поткупи и сл., да врбува некои локални војводи, првенци, свештеници и други, создавајќи си упоришта во селата и цепејќи го народот во два спротивставени непријателски табора.“⁶ Овие зафати на Цончевиот комитет со сета своја жестина најмногу се истуриле врз крајграничните револуционерни реони, при што евидентно предначеле Горноцумајско, Разлошко и Малешевско.

Во овој контекст видлив е уште еден факт. Имено, кон крајот на 1901 година, врховизмот на генералот Цончев успеал да продере и подлабоко во Македонија т.е. во Петричкиот револуционерен реон. Овој македонски предел и не се наоѓал изложен на таков силен надворешен притисок како споменатите гранични реони. Тука загнездувањето на врховизмот се должело на одредени специфични околности во развојот на самата Организација, но и на нејзини тактички пропусти, и, се разбира, најмногу по заслуга на локалниот разбојник Дончо Златков, кој под закрилата на ВМК станал, ни помалку, ни повеќе, генералски „војвода“.

И додека на една страна, во Македонија бугарските претставници се служеле во изобилство со невистини и дезинформации во однос на тоа кој стои во позадината на подготовките за вооружена провокација, на другата страна, во Бугарија дрско лажеле дека во Македонија ќе дојде до општонародно востание - нешто за кое што немале ниту сила, ниту можности. Три дена пред да

⁵ Иван Катарциев, *Борби до победа, Пирин се буди и буну*, том I, Скопје, 1983, 509-514.

⁶ Манол Пандевски, „Врховистичкиот заговор против Македонската револуционерна организација и Јане Сандански во 1901 година“, *Прилози МАНУ*, XXVIII/2, Скопје, 1996, 33-48.

дојде до судирот во горноџумајското село Железница, на плоштадот „Позитано“ во Софија, бил организиран митинг на кој С. Михајловски одржал „патриотска“ реч (веднаш публикувана во Софија како брошура), во која објавил дека преку границата веќе започнало општото востание.⁷ За овие дезинформации се говори во писмото на Гоце Делчев од 21 септември 1902 г. (ст. стил), испратено до неговиот пријател и соборец Никола Александров, македонски емигрант во град Враца: „Сите ѓурултии што се креваат од весниците за некакво си востание во Македонија се лага. Но, дали не ќе биде изнасилено оттука (се мисли од Бугарија, М. П.) внатрешното население, не знам.“⁸ Во овој краток цитат вниманието го привлекува искористениот збор „изнасилено“, бидејќи тој збор ја отсликува реалната ситуација што во Горноџумајско допрва ќе се случи. Таа останала забележана и во тогашниот бугарски печат: „„Легионите“ на ген. Цончев, за да го подигнат населението на востание, се служат не само со сите средства на словото, но и на принуда. Тие заплашувале, тие ги палеле селата, тие го предизвикувале на востание населението на секаков начин.“⁹ И кога сме кај терминот - „изнасилување“ на востание и врховистичките пера се испуштиле кога напишале дека ВМК на Цончев решил „без многу колебања да го предизвика робот на нерамен двобој со својот вековен тиранин... Сите истомисленици на иницијаторите на востанието, на чие чело беше и самиот Цончев, ја прескокнаа границата и се јавија во востаничкиот табор, за да ја поткрепат започнатата авантура.“¹⁰ За жал, за повеќето од нив тоа и не било ништо повеќе од лична авантура. Затоа „Авантюристите на работа!“ бил насловот на статијата на Пеју Јаворов во весникот „Право“, објавена на ден пред започнувањето на провокацијата во Македонија.¹¹

Планот на генерал Цончев предвидувал веќе кон крајот на август 1902 година и тој да се префрли во с. Србиново, на територијата на Горноџумајско. Тука генералот свикал општа средба на своите соработници Т. Саев, С. Стојанов и Д. Златков, за да го извршат потребното распоредување на силите.¹² Според усвоениот план, во истиот период и полковникот А. Јанков ја започнал својата турнеја низ Македонија, со цел, независно од цената што треба да ја плати населението, да ја прошири провокацијата на што поголема територија.

На 25 август 1902 година И. Цончев и С. Николов, согласно со претходните решенија, заминале за Македонија. Но, во Дупница тие биле уапсени од бугарските полициски власти и интернирани: И. Цончев во својот роден град Дреново, а С. Николов во Добрич. Овој потег на владата, како што го толкува бугарската историографија, требало отворено да сугерира дека „Бугарија не

⁷ Ст. Михајловски, Претседател на Врховниот Македоно-Одрински Комитет, *Пробуда и Врхосходџа*, Софија, 1902. 15.

⁸ Манол Пандевски, „Две нови писма на Гоце Делчев“, в. *Нова Македонија*, 4 мај 1961, 4.

⁹ А. Ц. Ц., „Походът на генералъ Цончева“, *Общо дѣло*, Година III, Софија, 17-ти ноември, 1902 год., Кн. 2 и 3, 79-80.

¹⁰ Ст. Жечкинџ, „Македонското движение“, кн. VI, 255-261.

¹¹ „П. К. Јаворовъ, „Авантюристите на работа!“, в. *Право*, бр. 31, 22 септември 1902, *Събрани съчинения*, редакция Г. Најденова, том IV, Софија, 1943, 78-82.

¹² Шифрирано писмо од ген. Цончев адресирано до Дончо (Златков) од 16 август 1902 год., во кое го известува за планираното пристигнување во Македонија на 23 август, НБКМ-БИА-С, Фонд 654, а.е. 100, л.1.

само што немала намера да се меша при евентуалното востание, но и дека дејствувала против него.¹³ Меѓутоа, фактите говорат сосем спротивно. Бугарските власти ги преземале овие божемни мерки против двајца од организаторите на востаничката провокација во Македонија, само за да можат да имаат алиби во однос на европските големи сили, кои сакале одржување на статус кво ситуацијата во Турција. И откако бугарската влада си го обезбедила неопходното алиби, таа дозволила непречено С. Николов да „избега“ од полицискиот надзор и веќе на 18 септември 1902 г. (ст. стил) да се најде во Горноџумајско. И на И. Цончев, нешто подоцна, на 7-8 октомври 1902 г. (ст. стил) тоа ќе му биде дозволено.¹⁴

На 18 септември во с. Градево (Горноџумајско) било одржано советување на дел од врховистичките водачи. Тогаш било донесено решението - востанието во Горноџумајско, Петричко и Малешевско да се огласи на 25 септември.¹⁵ Изворите говорат за нивните мегаломански планови, кои биле надвор од реалните можности на нивните борбени сили. Имено, во наредбата од овој собир, одржан на 18 септември, испратена до врховистичкиот водач во с. Игуменец (Петричко), Минката Јанков, се известува: „Револуционерен собор под претседателство на потполковник Стефан Николов, членови: поручник Јурдан Стојанов, поручник Т. Саев, војвода Дончо Златков, четници Ризо Атанасов и К. Лекитеров се собра на заседание кај селото Градево и реши: да се формира чета од селата околу Струма и од близината на Петрич, којашто под ваша команда и под команда на Никола Јорданов треба да изврши напад на градот Петрич и по успешниот напад да се распредели на северните падини на Беласица.“ Наредбата е потпишана од претседателот на т.н. „револуционерен совет“ потполковник С. Николов, од Т. Саев, и постои уште еден нечитлив потпис.¹⁶ На друга страна во писмото напишано од врховистичкиот водач од Кустендил, Серафим Парталев, испратено на 23 септември 1902 г. (ст. стил) до извесен Кусев се дознава: „Утре ќе биде прогласено востанието во Џумајско. Денес добив писмо од потполковник Николов, но држете го ова некој ден

¹³ Л. Панајотов, „Горноџумајското востание (1902)- героична станица од историјата на българскиот народ“ (Доклад изнесен на научната сесия, състояла се на 3 октомври 1992 г., в Благоевград), 22-29.

¹⁴ А дека тезата на бугарската историографија има големи недоследности покажува токму понатамошниот текст на авторот Л. Панајотов, во којшто тој на една страна тврди дека префрлањето на четите „се случува и покрај дејствувањето на властите“, а притоа за пример го наведува следново: „Четата на Саракинов била обградена (од страна на бугарските власти, М. П.) на височините околу Радомир. Но, востаниците не само што не се предале, туку успеале да ги обезоружат напаѓачите и да заминат за Македонија.“ Останува отворено прашањето за наведеното извршено „обезоружување“. Дали со ова авторот ја заговара можноста оваа врховистичка чета да има убиено бугарски граничари? Види: Л. Панајотов, „Горноџумајското востание“, 22-29; Повеќе за провокацијата види: Румен Пасков, „Горноџумајското востание 1902 година“, *Военноисторически сборник*, 54/1, София, 1985, 14-35; И. Катарџиев, *Борба до љубеда*, том I, 515-525.

¹⁵ Георги Ив. Белев, „Изъ живота на четите“, *Илюстрирация Илинденъ*, година VI, кн. 7, София, 1934, 12-14.

¹⁶ Ова писмо го потврдува одржувањето на врховистичкото советување во с. Градево (Горноџумајско) на 18 септември, меѓутоа, од составот на присутните врховистички водачи тешко може да се донесе заклучок дека станува збор за „конгрес“ за каков што говори Иван Белев. НБКМ-БИА-С, фонд 224 а.е. 51 л. 84; Г. Ив. Белев, „Изъ живота на четите“, 12-14.

во тајна, а ние ќе почнеме од границата и ќе ја нападнеме Џумаја.¹⁷ Покрај овие извори, во архивскиот документ, датиран со 29.11.1902 г. (ст. стил), потпишан од петричките врховистички водачи К. П. Стојанов и С. К. Бакалов, испратен до Врховниот комитет, се среќава податокот дека според плановите на врховистичката команда, на 25 септември градот „Мелник требаше да гори.“¹⁸ Значи, врховистичкото раководство со сигурност сметало дека ќе може во тие неколку дена, успешно да ги нападне Горна Џумаја, Мелник и Петрич: акции кои всушност немале реална основа да бидат ниту приближно изведени. И во овој случај одново станува валидна сцената што ја дале Ѓ. Петров и Г. Делчев воопшто за врховистичките планови во познатото „Окружно-послание“ уште во 1901 година: „Целиот тој план личи на сон на луѓе, коишто никогаш немале работа со некого надвор од сервилните војници во касараната-сон, којшто при првиот контакт со грубата реалност ќе исчезне како да е чад“.¹⁹

Само за илустрација, колку плановите на врховистите биле навистина далеку од реалноста говори воената сила на Турците, што се подготвувала да им се спротивстави. Во извештајот на генералниот конзул на Србија во Солун, Ненадовиќ, до министерот за внатрешни работи на Кралството Србија, од 12 септември 1902 г. (ст. стил) се дава следниот податок: „Во овдешниот турски службен лист е објавена царска ирада, која наредува да се повикаат на едномесечна вежба резервистите-редифите од окружите Солунски, Серски, Драмски, Гевгелиски и Кукушки, што е и веднаш сторено. Во Солун денес ги собираат резервистите од годините 1895-1901... Селаните муслимани исто така се подготвуваат за отпор.“²⁰

Речиси сите извори од овој период говорат за масовно навлегување на врховистички чети во Македонија. Нивниот број не е можно прецизно да се определи.²¹ Кажувањата на Х. Чернопеев, кој во тие денови се наоѓал на теренот на Горноџумајско, иако содржат прецизни показатели, не се доволни за утврдување на врховистичката бројност: „Со Саев беше и Лефтеров- сè на сè 40 луѓе, Дончо во Петричко водеше 20 четници, Пашалијата во Малешевско и Петричко -15-мина, на левиот брег на Струма, Јурдан Стојанов и С. Николов водеа околу 80 четници. Во Малешевско имаше чети водени од Џончев, ама водачите им беа месни луѓе, како Васил Пеливанот, Констандиев, Петар Уже, а во Петричко: Костадин Попов, Кост. Бакалов и др.“²² По започнувањето на провокацијата на македонска територија пристигнале и други врховистички чети. Во однос на ова прашање И. Катарџиев соопштува: „Иако во почетокот на акцијата, како и обично, се пренеле фантастични гласови за силите со кои

¹⁷ НБКМ-БИА-С, Фонд 654, а.е. 101, л. 1.

¹⁸ НБКМ-БИА-С, Фонд 224, а.е. 51, л. 83-а.

¹⁹ Цитирано од „Окружницата-послание“ од месец март 1901 година напишано од Гоце Делчев и Ѓорче Петров. Види: *Гоце Делчев, Писма и други мајстериали*, 311-312.

²⁰ АМ. ДА СИП, Београд, ПП 1902, Конзулат Србије у Солуну, фасц. бр. 32-а, 12.09.1902, пов. бр. 862.

²¹ Повеќе види: И. Катарџиев, *Борба до љубеда*, том I, 515-525.

²² Движението отсамт Вардара и борбата сѐ Врховиститѐ, по спомени на Јане Сандански, Черно Пеевѐ, Сава Михайловѐ, Хр. Куслевѐ, Ив. Анастасовѐ Грчето, *Пейгѐрѐ Јурукотѐ и Никола Пушкировѐ*, Материјали за историјата на Македонското Освободително движење, кн. VII. Софија, 1927, 49-72.

располагале врховистите (1000 до 2000 четници дојдени од Бугарија), иако во Мемоарот се тврди дека во судирањата зеле учество 2580 борци, беспристрасните истражувачи тој број го сведуваат на неколку стотини. Францускиот воен аташе во Цариград, Дипон, кој извршил широки консултации како во Турција, така и надвор, за да ја согледа ширината и целите на целата акција, вели дека бројот на четниците што ја минале границата и дејствувале во горна Струма не бил поголем од 350-400 души, а „бројот на регрутираните приврзаници на самото место бил незначителен.“²³ Како интересна илустрација, што сведочи за подготвеноста на врховистичките борбени сили, кои требало да се судрат со Турците и „да ја ослободат Македонија“, ќе го цитираме почетокот од веќе споменатото писмо на Серафим Парталев од 23 септември 1902 г. (ст. стил): „Г. Кусев, штом ќе го добиете ова писмо, јас и сега ви телеграфирал, да пратите 50 лева, зашто уште сме тука (на територијата на Бугарија, М. П.) и нема што да јадеме. Луѓето немаат од кого да земат ни стотинка, па да ни земат леб... Утре ќе биде прогласено востанието во Џумајско.“²⁴

Како и да било, според потребите на бугарскиот двор, востанието морало да се предизвика. Ако за ВМК на Цончев целокупната координација на акциите била тешка задача, она што било лесно и извежбано било да се прескокне границата и да се убијат тројца спахии кај горноџумајското село Железница. Вооружената провокација започнала.

Во однос на одвивањето на востаничката провокација во Петричката околија, во Мемоарот на Внатрешната организација се среќаваат податоци дека на 22. и 29 септември 1902 година (ст. стил), кај с. Гореме се воделе битки меѓу турската војска и четите на врховистичките водачи Минката Јанков, Никола Јорданов, Николов и Иван Пашалијата.²⁵ Посредни податоци за овие случувања дава и Х. Чернопеев: „Во с. Гореме (Петричко) уште на првиот ден на востанието, селаните кога виделе дека биле излажани, ги свртеа пушките против врховистите и раководителот Б’лгаринов Стојан.“²⁶ Непотполна кратка потврда за тоа дека се одиграле некакви акции на врховистите во с. Гореме, се наоѓа во една попатна реченица во писмото од С. Бакалов и К. П. Стојанов, испратено до ВМК во Софија, каде што е напишано дека тие под своја команда имале „постојана чета којашто се состоеше од 8 четници-коњица (турски коњи од аскерот во Гореме).“²⁷ Од оваа изјава може да се извлече несигурна претпоставка за изведување на некаква успешна акција на одземање на овие коњи од турската војска. Повеќе податоци за плановите и акциите на врховистичките чети во Петричко и Струмичко се наоѓаат во архивската документација на ВК, во веќе споменатото писмо, потпишано од петричките врховистички водачи С. Бакалов и К. П. Стојанов, датирано со 29.11.1902. Пишувано во две продолженија, писмото претставува автентичен извештај од

²³ И. Катарџиев, *Борба до љубеда*, том I, 515-525.

²⁴ НБКМ-БИА-С. Фонд 654, а.е. 101, л. 1.

²⁵ Македонија и Одринско (1893-1903), Мемоар на Втрешната Организација, 1904, 91.

²⁶ *Движението оисамъ Вардара и борбата съ Врховистиѣтъ, љо сѣомени на Яне Сандански, Черньо Пеевъ, Сава Михаиловъ, Хр. Куслевъ, Ив. Анастѣасовъ Грчейо, Пеѣтъръ Юруковъ и Никола Пушкарговъ*, 49-72.

²⁷ НБКМ-БИА-С. Фонд 224, а.е. 51, л. 83-а.

теренот.²⁸ Во него врховистичките водачи соопштуваат дека откако ја добиле наредбата „од решенијата на Комисијата која заседавала на 18 септември 1902 година“, собрале дел од селаните од селата Крстилци, Богородица и Палат, околу 80-мина „кој со пушки кој без пушки“, и на 25 септември тргнале кон Мелник, каде што затекнале, за нив, неочекувана ситуација. Наместо градот Мелник да биде во пламени „тој спокојно си спиеше“. Авторот на писмото соопштува како тој на регрутираните селани им ветувал дека на денот на востанието, кога тие според наредбата на ВК требало да го нападнат Петрич, сите блиски градови, исто така, требало да бидат во пламен. Но, по согледувањето на реалната состојба пред Мелник „момчињата са расколебаа, а јас ги тешев, откако им кажав дека сигурно работите се одложени за 26-ти.“ Во продолжение на писмото-извештај се говори за појавените разногласија меѓу врховистичките водачи по однос на планот за напад на градот Петрич. Според авторот, кој без колебање сакал да го изведе нападот, и покрај тоа што како ефективни борбени сили имале само 40 вооружени луѓе, нападот не бил изведен поради спротивставување на офицерот М. Јанков. Тој изјавил дека „не дозволува без него да се влегува во градот“ и дека таков напад тој може да изврши само со „200 добро вооружени луѓе... кој број луѓе ние го немавме, а камо ли оружје.“ Ако за нападот на Петрич се немало сили, тогаш за запалување на некое турско село не требало ниту многу луѓе, ниту многу оружје, ниту многу храброст. Затоа, планот бил редефиниран во запалување на турското село Ѓурѓево. Но, и овој план на врховистичките водачи пропаднал, како што се кажува во извештајот, наводно, поради предавство на селанец од селото Рибница, кој ги известил турските жители на Ѓурѓево, па тие започнало да го обезбедуваат своето село. Во меѓувреме, додека врховистичките водачи кроеле нови планови, бројноста на нивните чети се осипала бидејќи „половината од народот си замина, за да си ги чува селата.“ Како резултат на новонастаната ситуација се променила целта на акцијата, па сега на ред дошла намерата да се запалат турските куќи во струмичките села Иловица и Хамзали. По патот кон Струмичко, на 26 септември, овие чети се сретнале со врховистичките чети што доаѓале дури од Воденско, предводени од Петар Ботушанов и Илија Карабиберов. На средбата воденските врховистички водачи јавно соопштиле: „Ние го излажавме народот во Воденско и народот се дигна; запаливме неколку турски села и се повлекохме по горите очекувајќи помош, ама помош немаше, а народот започна нас да не гони.“ Овие зборови оставиле силен впечаток кај „регрутираните“ селани, па авторот сведочи дека „собраниот околу нас народ се обесхрабри, та само со големо настојување продолживме за Струмичко.“ Тука, на теренот на Струмичко, кај селото Барбареве, на 28 септември, дел од врховистичките чети налетале на турска патрола, при што дошло до борба кај месноста „Црна Скала“. Според извештајот, врховистичките чети на С. К. Бакалов и К. П. Стојанов однеле победа над Турците, меѓутоа, знаејќи дека наскоро ќе пристигне соодветно турско засилување, веднаш се повлекле кон Игуменец.

²⁸ Тешко е да се утврди кој од двајцата потписници на ова писмо е авторот, бидејќи во раскажувањето понекогаш и двајцата потписници се наоѓаат во трето лице. НВКМ-БИА-С, Фонд 224 .а.е. 51, л. 82-83 и л. 83-а.

За пристигнувањето на Турците и за отпочнување на репресалиите не требало многу време. Веќе во следните денови „во Игуменец дојдоа повеќе од 1000 души аскер, започнаа да грабаат и измачуваат. При тие маки селаните не можеа да издржат и почнаа да го предаваат оружјето. Многу од народот избега по планините.“ На крајот на писмото соопштуваат дека тие, Константин Поп Стојанов и Стојан Бакалов „останавме во Петричко со 30 четници, со околу 30 патрони. Н. Јорданов сака да остане со нас, но, за жал, како немаме никакви информации од никаде, не знаеме што се случува во Бугарија и каква е состојбата на комитетските работи; за да дознаеме, најдовме за потребно Јорданов да замине, и покрај тоа што имаме голема потреба од него. Остануваме со срдечните поздрави кон Вас.“ Потпишани се врховистичките водачи Констадин Поп Стојанов и Стојан К. Бакалов, Малешевско 29.11.1902.²⁹ На маргината на писмото е допишано: „Знајте дека имаме голема потреба од патрони (куршуми, М. П.).“³⁰ И многу логично се поставува прашањето: каде ли останаа ветувањата за бесплатно, навремено и комплетно вооружување на народот за време на „ослободителното востание“?

И покрај ваквата дезорганизирана активност на врховистичките чети во Петричко, измислувањата на бугарската пропаганда оделе до таму, што јавно се тврдело дека целата петричка каза се дигнала на востание, а градот Петрич „веќе осум дена се наоѓал во рацете на востаниците.“³¹

Како непосреден резултат од врховистичката провокација стои фактот дека врховистичкото раководство директно или индиректно вовлекло во судирот околу петнаесет села во Горно-думајската околија со вкупно 2102 огништа, шест села во Мелничката околија со 439 куќи, пет села во Петричката околија со 439 куќи и во Струмичката околија селата Барбарово и Бориово со 116 огништа. Или вкупно 28 села со 3480 огништа.³² При задушувањето на провокацијата, која засегнала делови од Струмичкиот и Серскиот револуционерен округ, биле разуранати или изгорени и опљачкани 14-15 села.³³

И кога се знае дека османлиските контраудари паднале главно врз селата и реоните што биле опфатени од оружените судири, станува сосем јасно зошто врховистичките стратегии ги избрале Серскиот и Струмичкиот револуционерен округ. Со четничката наезда и преку неизбежните османлиски контраудари, што потоа следеле во Источна Македонија, се целело да се разбијат окрузите во кои доминирало револуционреното јадро околу Г. Делчев и Ѓ. Петров.

²⁹ Цитираното писмо во целост се однесува на настаните што се одиграле во септември-октомври 1902 година во Петричко. Меѓутоа на крајот на писмото како локација од каде е испратено стои Малешевско. Бидејќи писмото е пишувано на крајот на ноември 1902 година, по сè изгледа дека овие врховистички водачи, не можејќи да го издржат турскиот притисок во Петричко, се имаат повлечено во планинските предели на Малеш, кои во тој период биле посигурни бидејќи во нив не дошло до врховистичка востаничка провокација.

³⁰ НБКМ-БИА-С, Фонд 224, а.е. 51, л. 82-83 и л. 83-а.

³¹ АМ, ДА СИП, Београд, ПП 1902, Конзулат Србије у Солуну, фасц. бр. 32-а, 30.09.1902, пов. бр. 833.

³² И. Катарциев, *Борба до љубеда*, том I, 515-525.

³³ За последиците од судувањата на левиот брег на р. Струма податоци постојат и во една поштенска картичка испратена до Иван Кепов во Ќустендил на почетокот на октомври 1902 година. Во неа се кажува дека селото Ораново било изгорено, а дел од неговите жители биле масакрирани,

За негативните последици од политиката на бугарскиот двор луцидно се огласил Д. Хаидимов: „Само неколу месеци пред јулските (илинденски) настани, Македонија стана арена на една наезда на комитетските и дворски генерали и полковници од Бугарија, а задачата на оваа наезда беше да му докаже на надворешниот свет дека Фердинанд и неговата влада ги држат засекогаш во своите раце уздите на македонското движење; дека македонското прашање, всушност, е бугарско прашање, и дека ако во внатрешноста на Македонија и постои некаква револуционерна организација, која навидум си поставува други задачи, таа е без решавачко значење и секогаш може да биде впрегната во бугарска државна служба... Или Македонија ќе биде наша, или нека загине! Тоа го кажа бугарската буржоазија во 1902 преку престапната авантура, наречена ‚востание‘, и го кажа гласно, за да чујат сите.“³⁴ И аналитичарите на балканските состојби, уште тогаш добро запознаени со фактичката состојба, дале релевантнивидувања. Францускиот конзул во Солун, Л. Стег, веќе во почетокот на декември знаел дека „последниот востанички обид“ бил дело на Софискиот комитет на генералот Цончев, „кој забрзувајќи ги настаните, сака главно да го заграби во свои раце раководството на македонското национално движење. Што се однесува, продолжува конзулот, до чисто македонските комитети, чијашто Внатрешна организација си останува сè така мистериозна и чијашто автономистички стремежи стојат во спротивност со обединувачките стремежи на комитетот на Цончев, тие не се ограничиле само да се држат понастрана од последново движење, ами активно се бореле против него.“³⁵

Кампањата завршила, разорувањата сепак се ограничиле на само неколку македонски крајгранични кази. Како добар познавач на приликите на теренот на цела Македонија, Гоце Делчев размислувал трезвено: „Секое зло - за добро - говорел тој, Цумајско и Петричко ќе ја спасат Македонија.“ Притоа Делчев планирал наскоро да замине за Македонија за да може „цумајско-петричкиот погром“ да го искористи како силна антиврховистичка пропаганда, со што би ги заздравил растроените организациони редови.³⁶ Меѓутоа, Г. Делчев ниту оддалеку не можел да очекува дека главниот удар врз борбата против врховизмот, а од тука и врз самостојноста на Внатрешната организацијата ќе уследи набрзо, и тоа одвнатре, од страна на неколкумина нејзини раководители, оптоварени со лични лидерски амбиции. На нивно чело застанало Х. Матов и Х. Татарчев.

додека с. Бистрица исто така били изгорено, а жителите успеале да пребегаат преку граница, а с. Железница било опустошено и жителите му биле по планините. НБКМ-БИА-С. фонд 305. а.е. 222. л.1.

³⁴ „Илинденското востание“, Освобождение, III, София, 19.07.1922. стр. 1.

³⁵ *Френска жълта книга по Македонския въпрос, Дипломатически документи на Френското министерство на външните дела*, Превел отъ оригинала Д. Ризов, София, 1903. 35-36.

³⁶ П. К. Яворовъ, *Гоце Делчев-биография*, подъ редакцията на д-ръ Ганка Найденова, София, 1942. 69-70.